

UOT 336,225 (479.24)

Vergi yükünün optimallaşdırılmasının nəzəri əsaslarına bir baxış

Rzayev Pərviz Qafar oğlu*
iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi: vergi yükünün optimallaşdırılmasının milli iqtisadiyyatın inkişafına və iqtisadi artımın yüksəldilməsinə təsirinin tədqiqi;

Tədqiqatın metodologiyası: sistemli yanaşma, müqayisəli təhlil;

Tədqiqatın nəticələri: vergi yükünün təkmilləşdirilməsi istiqamətində optimallaşdırılmanı əks etdirən elmi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflərin irəli sürülməsi;

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: vergi yükünün optimallaşdırılmasının təkmilləşdirilməsi istiqamətində alternativ metodologiyada elmi araşdırmaların aparılması;

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti: vergi yükünü formalaşdıran amillərin büdcə gəlirlərinə təsirinin müəyyən edilməsində və vergi daxilolmalarının daha real şəkildə proqnozlaşdırılmasında elmi mənbə kimi istifadə imkanlığı.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi: vergi yükünün optimallaşdırılmasının təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin müəyyən edilməsi.

Açar sözlər: Azərbaycan iqtisadiyyatı, vergi yükü, vergi yükünün optimallaşdırılması, vergi siyasəti.

1. Giriş

Optimal şəkildə qurulmuş vergi sistemi, bir tərəfdən dövlətin maliyyə ehtiyatlarına olan tələbatını ödəməli, milli iqtisadiyyatı canlandırmalı, digər tərəfdən isə vergi ödəyicilərinin sahibkarlıq fəaliyyətinə olan maraqlarını stimullaşdırmalıdır. Bu səbəbdən də vergi yükü göstəricisi ölkənin vergi sisteminin keyfiyyət ölçüsüdür.

*Vergilər Nazirliyinin Tədris Mərkəzi, Şamaxı rayonu, Nağaraxana kəndi.
perviz595959@mail.ru

Optimal vergi sisteminin qurulması vergitutmanın metodoloji əsaslarına yenidən baxılmasını tələb edir. Vergilər yalnız priorqnozlaşdırılmış büdcənin təmin edilməsi aləti deyil, həm də iqtisadiyyatın inkişafının güclü stimuluna çevrilməlidirlər. Vergilər iqtisadi münasibətlərin təkmilləşməsinə, maraqların tarazlaşmasına, paritet əsaslarla mülkiyyətin bütün formalarının inkişafına kömək etməlidir.

Vergi siyasəti sahəsində aparılan bir çox elmi tədqiqatların nəticələri göstərir ki, bu və ya digər ölkənin iqtisadi inkişafı iqtisadiyyatın vergi yükünün səviyyəsindən asılıdır. Bununla yanaşı, ölkədə siyasi sabitlik səviyyəsi də vergi yığımından asılıdır. Siyasi hakimiyyətin zəifləməsi ərəfəsində vergi borcları artır və dövlət öz funksiyalarını həyata keçirmək üçün maliyyə təminatında problemlə üzləşir. Vergi yığımının səviyyəsi isə ölkənin iqtisadi inkişaf səviyyəsindən, iqtisadiyyatın strukturundan, əhalinin iqtisadi bilik səviyyəsindən, təkmilləşmiş mühasibat uçotu və vergi qanunvericiliyinin imkanlarından istifadə səviyyəsindən, əhalinin qanuna əmələtmə meyilliyindən, ölkədə formalaşan vergi mədəniyyəti və vergiödəmə ənənələrindən asılıdır. Bu baxımdan “Vergi yükünün optimallaşdırılmasının nəzəri əsasları” mövzusu olduqca aktualdır. Bu istiqamətdə ölkəmizdə və ölkə həudurlarından kənarında iqtisadçı alimlərin apardıqları araşdırmalar diqqətəlayiqdir. Lakin, bu araşdırmaları yetərli, qənaətbəxş hesab etmək də düzgün olmazdı. Bu baxımdan da vergi yükünün optimallaşdırılmasının təkmilləşdirilməsi istiqamətində daha geniş elmi araşdırmalar tələb olunur.

2. Vergi yükünün mahiyyəti

Vergitutma praktikasının nəzəri cəhətdən əsaslandırılması istiqamətində görülən işlər vergi nəzəriyyəsində öz əksini tapmışdır. Onların təkamülü iqtisadi fikrin müxtəlif istiqamətlərinin inkişafı ilə eyni zamanda baş vermişdir. Vergitutmanın ümumi və xüsusi nəzəriyyələrini xronoloji ardıcılıqla təhlil etmək fikrində deyilik. Lakin, bu sahədə bəzi məqamlara diqqət yetirmək tədqiqatın məqsədləri baxımından zəruridir.

Qeyd etməliyə ki, vergilərin klassik nəzəriyyəsi daha yüksək nəzəri səviyyəyə malikdir. Bu nəzəriyyənin tərəfdarları vergilərə hökumətin saxlanılması üçün zəruri olan xərcləri təmin etməli olan dövlət gəlirlərinin bir növü kimi baxırdılar.

XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq vergilər bazar təsərrüfatının ümumi tarazlığının tənzimləyicisi kimi geniş istifadə olunur. Vergilərin belə istifadəsi xüsusən çoxsaylı antiböhran proqramlarda nəzərdə tutulur. Belə proqramlarda iqtisadiyyatın tənzimləyicisi kimi vergilərə müxtəlif rol ayrılır ki, bu da hökumət tərəfindən rəhbərlik edilən konsepsiyadan asılıdır.

İngilis iqtisadçısı C.M.Keynsə (1886-1946) görə tənəzzül dövrü vergilər, istehsalı stimullaşdırmaq üçün azaldılır. Tərəqqi dövründə isə əksinə, vergilər artır, bu da investisiyanın artımının və bununla da iqtisadiyyatda həddindən artıq uyğunsuzluqların

yanmasının qarşısını almağa imkan verir. Tərəqqi dövründə vergi daxilolmalarının artımı tənəzzül dövründə dövlət xərclərinin maliyyələşməsi səbəbindən yaranmış dövlət borcunu ödəməyə imkan verir.

Monetaristlərin nəzəriyyəsinə və iqtisadiyyat konsepsiyasına görə vergilərin azaldılması effektiv istehsal üçün mühüm stimula yaradır. XX əsrin 50-ci illərində monetar məktəbin ideoloqu M.Fridman (1912-2006) iqtisadi böhranın ən yüksək həddi dövrünün keçməsi ilə bazarda yalnız effektiv istehsalçıların qalması, digərlərinin isə müflisləşməsi zamanı vergi yükünü azaltmağı tövsiyə edir. Bu halda ölkədə aşağı vergi dərəcələri investisiya üçün güclü istehsalçılara böyük imkanlar yaradır və effektiv istehsalın daha da yüksək mərhələsinə keçməyə imkan verir.

Təklif iqtisadiyyatı nəzəriyyəsi, vergi yükünü yüngülləşdirərək rəqabət rejimini saxlamağı tövsiyə edir. Bunun üçün isə hətta kiçik biznesə və ya cəmiyyətin tələbatını müəyyən dərəcədə ödəyən məhsulları istehsal edən müəssisələrə vergi tətillərinin tətbiqi labüd hesab olunur.

Vergi yükünün mahiyyətinə diqqət yetirək. Makroiqtisadi səviyyədə vergi yükü - vergilərin cəmiyyətin ictimai həyatında rolunu xarakterizə edən vergi daxilolmalarının həcmnin ÜDM-nin həcminə nisbəti kimi təyin olunan ümumiləşdirilmiş göstəricidir. Xarici ölkələrdə vergi yükünün orta səviyyəsi məlum səbəblərə görə 40-45% təşkil edir[1, 8].

Məlum olduğu kimi, büdcə mədaxilini formalaşdırmaq verginin başlıca funksiyasıdır. Lakin yeganə funksiya deyil. Vergi iqtisadiyyatın makroiqtisadi və makromaliyyə səviyyəsində tənzimləyicisidir. Fikrimizi daha yığcam ifadə etsək, deməli, vergi yükü vergi verəndən alınan verginin həcmidir. O ilk növbədə vergi verənin aldığı mənfəətin səviyyəsindən asılıdır.

Bildiyimiz kimi, dövlət büdcəsinin məqsədi ölkənin iqtisadi, sosial və digər strateji proqramlarının və problemlərinin həlli, dövlətin funksiyalarının həyata keçirilməsi üçün qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada maliyyə vəsaitinin toplanmasını və istifadəsini təmin etməkdir.

Ölkənin müvafiq hakimiyyət orqanları dövlət büdcəsinin formalaşmasını və icra edilməsini təmin edir. Bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində büdcə siyasətinin önəmli fazası gəlirlər hissəsinin formalaşma mənbələrini müəyyən etmək və maliyyə sabitliyinin təmin olunması istiqamətində büdcə kəsirinin maksimum aradan qaldırılmasına nail olmaqdır.

Qeyri-diskriminasiya xarakterli vergi siyasəti nəticəsində iqtisadiyyatın vergi yükü formalaşır. Vergi yükü ümumi daxili məhsulda vergilərin payını göstərir və vergi mexanizmləri vasitəsi ilə formalaşır. Vergi mexanizmləri hüquqi və ya fiziki şəxslərin gəlirlərinin hansı hissəsinin vergi şəklində büdcəyə ödənilməsinə müəyyənləşdirir. Bu mexanizmlərin formalaşmasında əsas rol vergi qanunvericiliyinin müəyyən etdiyi vergi dərəcələri oynayır. Vergi yükü iqtisadi inkişaf səviyyəsindən, makroiqtisadi göstəricilərin dinamikasından asılı olaraq ölkələr arasında bir-birindən

fərqlənir. Adətən, iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş, yüksək sosial təminata malik ölkələrdə vergi yükü kifayət qədər yüksək olur və onun böyük hissəsi istehlakın üzərinə düşür. Makro səviyyədə vergi yükü iki göstərici ilə qiymətləndirilir:

- ❖ nominal vergi yükü;
- ❖ faktiki vergi yükü.

Nominal vergi yükü dedikdə, mövcud qanunvericiliyə əsasən müəyyən olunmuş vergi potensialı tam şəkildə səfərbər olunduğu halda əldə edilən daxilolmaların həmin mərhələdə mövcud olan nominal ümumi daxili məhsula nisbəti başa düşülür. Nominal vergi yükü ilə faktiki vergi yükü arasındakı fərqlər vergidən yayınma dərəcəsini göstərir. Nominal vergi yükü nə qədər yüksək olarsa, ondan yayınma ehtimalı da bir o qədər çox olur.

İqtisadi inkişafın səviyyəsindən asılı olaraq, dövlət vergi siyasətini həyata keçirərkən əhalinin gəlirlərinin yenidən paylanması, iqtisadi bərabərsizliklərin azaldılması, iqtisadiyyatın daxili və ya xarici investisiyalar hesabına inkişafının təmin edilməsi, xarici iqtisadi əlaqələrin stimullaşdırılması və s. məqsədləri əsas götürə bilər. Vergi siyasətinin dəyişməsi bilavasitə makroiqtisadi səviyyədə məcmu tələbə və məcmu təklifə təsir göstərir. Bu baxımdan, vergi siyasəti mobil xarakter daşmalı və iqtisadi aktivliyin stimullaşdırılmasında həlledici rola malik olmalıdır.

Vergi yükü dövlət xərclərinin, istehlak həcminin dəyişməsindən asılı olaraq dəyişir. Belə ki, dövlət xərcləri artdıqca, orta vergi yükü artır, azaldıqda isə azalır. Bununla yanaşı, dövlət investisiyasına münasibətdə də oxşar yanaşma mövcuddur.

İqtisadi inkişaf tempinin yüksəlməsi, şübhəsiz, iqtisadiyyatın vergi yükünün artırılmasını tələb edir və əksinə. İstehlakın səviyyəsinin artması halında isə əks mənzərə yaranır. İstehlak norması artdıqca orta vergi yükü azalır. Ona görə də ümumi daxili məhsulun istehlak və yığım komponentlərinin optimal nisbəti iqtisadi siyasətin əsas vəzifələrindən biri kimi diqqət mərkəzində saxlanmalıdır.

Məlumdur ki, vergi ödəyicisinin üzərinə düşən vergi yükünün artması nəticəsində əvvəlcə vergi sisteminin səmərəliliyi yüksəlir və öz maksimum səviyyəsinə çatır, sonra isə kəskin surətdə aşağı düşür. Bu zaman büdcə sisteminin itkilərinin yerinin bərbasında problemlər yaranır, çünki vergi ödəyicilərinin müəyyən hissəsi ya müflisləşir, ya da öz fəaliyyətini dayandırır, digər hissəsi isə ödəməli olduqları vergilərin məbləğinin minimal səviyyəyə endirilməsinin qanuni və ya qeyri-qanuni yolunu tapırlar. Sonradan vergi yükünün səviyyəsi aşağı salındıqda belə dağılmış istehsalı bərpa etmək üçün illər tələb olunur. Bundan başqa, vergidən yayınmanın real yolunu tapan vergi ödəyicisi vergi yığımlarının əvvəlki səviyyəsi bərpa olunduqda belə vergiləri tam həcmdə ödəməkdən yayınacaqdır [2, 9].

Buna görə də vergi yükünün optimal səviyyəsinin müəyyən edilməsi problemi inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq istənilən ölkənin vergi sisteminin qurulması və təkmilləşdirilməsində mühüm rol oynayır.

Beynəlxalq vergitutma təcrübəsi göstərir ki, vergi ödəyicilərindən tutulan vergilər

onun məcmu gəlirinin 30-40 faizindən çox olduqda iqtisadi fəallığın səviyyəsi aşağı düşür, ölkə iqtisadiyyatına qoyulan investisiyaların həcmi azalır, ölkədəki biznes mühiti öz şəffaflığını itirir.

Onu da qeyd edək ki, bir çox ölkələrdə vergi yükü göstəricisinin kəmiyyəti yüksəkdir. Məsələn, İsveçdə vergi sistemi elə qurulmuşdur ki, vergi ödəyiciləri özlərinin gəlirlərinin 50% və daha artıq hissəsini dövlət xəzinəsinə ödəyirlər. Bu heç də onların istehsalın inkişafına marağını azaltmır. Çünki başqa ölkələrdə vergi ödəyicilərinin öz gəlirləri hesabına həll etdikləri sosial xarakterli problemləri bu ölkələrdə dövlət öz vəsaitləri hesabına həll edir. Bu isə ağır vergi yükündən narazılığın qarşısına sədd çəkir və maraqlar balansı gözlənilmiş olur.

Adətən tez-tez belə fikir irəli sürülür ki, vergi yükü göstəricisinin səviyyəsi nə qədər aşağıdırsa, iqtisadiyyat daha sürətlə və dinamik inkişaf edir. Lakin digər tərəfdən nəzərə almaq lazımdır ki, vergi yükü dövlətin öz normal fəaliyyətini təmin edə biləcək həcmdə vergilərin büdcəyə daxil olmasını təmin etməlidir [1].

3. Vergi yükünün müəyyən edilməsinin üsulları

Vergilərin ÜDM-un həcmində xüsusi çəkisi kimi müəyyən edilən vergi yükü göstəricisinin hesablanması metodologiyası kifayət qədər sadə və aydın olmaqla xarici ölkələrdə geniş istifadə olunur.

Vergi yükünün hesablanmasına müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Məsələn, vergi potensialının, əhaliyə düşən vergi yükünün səviyyəsinin, makro səviyyədə vergi yükünü və onun dinamikasını müəyyən edən və ölkə iqtisadiyyatının əsas makroiqtisadi göstəriciləri əsasında təyin olunan vergilərin ümumi daxili məhsulda (ÜDM) xüsusi çəkisinin hesablanması metodikaları məlumdur.

Praktikada ən ümumi şəkildə vergi yükü vergi daxilolmalarının cəminin ümumi daxili məhsulun həcminə nisbətinin faizlə ifadəsi kimi təyin olunur.

Vergi yükü göstəricisinin belə təyin olunmasının bir sıra çatışmazlıqları var. Əvvəla o, orta statistik vergi ödəyicisinin üzərinə düşən vergi ağırlığının səviyyəsini təyin edir, konkret vergi ödəyicisinin fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə almır. Həqiqətən də istənilən ölkədə yalnız fəaliyyət növlərinə görə deyil, həm də digər əlamətlərinə görə bir-birindən fərqlənən on minlərlə müəssisə fəaliyyət göstərir. Bu fərqlər həmin müəssisələrdə vergitutma bazasının formalaşmasına və deməli, ödənilməli olan vergilərin həcminə təsir edir. Bunlar həmin müəssisələrin istehsal xərclərinin strukturu, kapitalın dövretmə sürəti, istehsalın fond tutumunun müxtəlifliyi, gəlirlilik səviyyəsi və s.-dir. Vergi sisteminin formalaşmasında isə bütün bunları nəzərə almaq olduqca mürəkkəbdir. Bütün bunlarla bərabər bu göstərici çox əhəmiyyətlidir, çünki vergiləri dövlət təyin edir və o, bu orta göstəricini nəzərə almalıdır. Bu göstərici olmadan dövlətin vergi dərəcələrini dəyişdirərkən, vergi güzəştlərini ləğv edərkən, ümumiyyətlə, vergi qanunvericiliyində dəyişikliklər apararkən keçmək hüququ olmadıqı həddi müəyyən etmək mümkün deyildir.

Vergi həddi vergitutmanın elə şərti göstəricisidir ki, bu nöqtədə həm vergi ödəyiciləri, həm də dövlət xəzinəsi üçün ümumi daxili məhsulun büdcə sistemi vasitəsi ilə yenidən bölüşdürülən optimal xüsusi çəkisinə nail olunur. Şərti nöqtənin bu və ya digər istiqamətdə hərəkəti vergi ödəyicilərinin vergi qanunlarına tabe olmamasına, ölkədən kapital axınına, vergidən yayınma hallarının kütləvi hal almasına səbəb olur. Bu çatışmazlığın aradan qaldırılması üçün təcrübədə yeni yaradılmış dəyər və ya əlavə dəyər göstəricilərindən istifadə edilir [1, 7].

ÜDM göstəricisinin hesablanması əsas tələb il ərzində istehsal edilmiş məhsul və xidmətlərin dəyərinin bir dəfə nəzərə alınmasıdır, yəni hesablamalar zamanı yalnız son məhsul nəzərə alınsın və bir neçə dəfə alınıb-satılan aralıq məhsullar nəzərə alınmasın. Son məhsul yenidən satılmaq üçün deyil, istehlakçılar tərəfindən son istehlak üçün alınan məhsul və xidmətlərdir.

Aralıq məhsul isə son istehlakçıya çatana qədər sonradan emal edilən və bir neçə dəfə yenidən satılan məhsul və xidmətlərdir. Əgər ölkədə iqtisadiyyatın bütün sahələrində istehsal olunmuş məhsul və xidmətlərin dəyərini cəmləsək, onda istehsal edilmiş ümumi məhsulun real həcmi təhrif edən çoxsaylı təkrar hesablamalar qaçılmazdır.

Xalq təsərrüfatının bütün sahələri üzrə əlavə dəyərlərin cəmi ümumi daxili məhsulun təkrar hesab nəzərə alınmadan qiymətini verir. Milli hesablar sistemində əlavə dəyərin tərkibinə amortizasiya, əməkhaqqı, müəssisələrin mənfəəti, onların aldığı renta, borc kapitalının faizləri və dolay vergilər daxil edilir.

Ona görə də vergi yükü göstəricisinin təyin edilməsində milli gəlir göstəricisindən də istifadə etmək olar. Milli gəlir il ərzində yaradılmış yeni dəyərdir. Bu göstəricinin həcmi ümumi daxili məhsulun həcmindən amortizasiya məbləğlərini, dolay vergiləri və dövlət subsidiyalarını çıxmaqla alınır.

Müəyyən iqtisadi amillərin vergi daxilolmalarının həcminə təsirini xarakterizə etmək üçün makroiqtisadiyyatda vergilərin elastiklik əmsalı adlanan göstəricidən istifadə olunur. Bu əmsal aşağıdakı düsturla hesablanır [1]:

$$E = \Delta X : X \times \Delta Y : Y$$

Burada: **E** - elastiklik əmsalı;

X - vergi daxilolmalarının ilkin səviyyəsi;

ΔX - vergi daxilolmalarının artımı;

Y - təsiri öyrənilən amilin kəmiyyəti;

ΔY - təsiri öyrənilən amilin artımı.

Vergilərin elastiklik əmsalı göstərir ki, müəyyən amilin 1 faiz dəyişməsi nəticəsində vergi daxilolmalarının həcmi neçə faiz dəyişəcək. Bu əmsalın qiyməti vahiddən böyük, kiçik və ona bərabər ola bilər. Əgər vergilərin elastiklik əmsalı

ümumi milli məhsula nəzərən təyin olunursa və onun qiyməti vahidə bərabərdirsə, bu o deməkdir ki, ümumi milli məhsulda dövlətin vergi gəlirlərinin payı sabit qalır. Məsələn, Almaniyada son iyirmi il ərzində ümumi milli məhsula nəzərən bütün vergilərin elastiklik əmsalı vahidə bərabər olmuşdur. Əgər bu əmsalın qiyməti vahiddən böyükdürsə, deməli, vergi gəlirləri ümumi milli məhsula nəzərən daha yüksək sürətlə artır. Bu o deməkdir ki, ümumi milli məhsulda vergi daxilolmalarının xüsusi çəkisi yüksəlir. Əgər bu əmsalın qiyməti vahiddən kiçikdirsə, deməli, ümumi milli məhsulda vergi daxilolmalarının xüsusi çəkisi azalır.

Vergitutmanın elastiklik prinsipini XIX əsrin sonlarında alman iqtisadçısı A.Vaqner (1835-1917) irəli sürmüşdür. O qeyd edirdi ki, vergitutmada ictimai maraqlar şəxsi maraqlardan üstün olmalıdır. Bu prinsipə əsasən vergilər və bir sıra vergi mexanizmləri dövlətin obyektiv ehtiyaclarından və imkanlarından asılı olaraq, operativ şəkildə vergi yükünün artırılması və ya azaldılması istiqamətində dəyişdirilə bilərlər. İctimai-siyasi və iqtisadi şərait dəyişdikcə, dövlətin ona uyğunlaşmaq imkanı olmalıdır və o, yeni siyasi və iqtisadi şəraitə adekvat reaksiya verməlidir.

Hər hansı ölkədə vergi sisteminin səmərəli fəaliyyətini qiymətləndirmək üçün vahid ümumiləşmiş göstərici kimi vergi sisteminin elastikliyindən istifadə olunur. Bu göstərici həm vergi daxilolmalarının xüsusi çəkisi kimi, həm də ÜDM-ə nisbətən əvvəlki illərlə müqayisədə ayrı-ayrı vergi göstəricilərinin dəyişməsi kimi nəzərdən keçirilir. Əgər vergi sisteminin elastikliyi vahiddən böyük olarsa, vergi daxilolmaları ÜDM-in həcmindən asılı olaraq, yüksək templərlə artacaqdır. Vergilərin xüsusi çəkisi ÜDM-in ölçüsü ilə tədricən artmalıdır. Vergi sisteminin elastikliyi hesablanarkən eyni zamanda inflyasiya, korporativ qiymətlərin yaranması, iqtisadiyyatda inhisarların səviyyəsi və s. göstəricilər də nəzərə alınır [1, 6].

4. Vergi yükünün optimallaşdırılmasının təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

Vergi yükünün səviyyəsinin aşağı salınmasının əsas yollarından biri ölkədə tətbiq edilən (*fəaliyyətdə olan*) vergilərin dərəcələrinin optimal səviyyəsinə nail olunmasıdır. Buna görə də vergi yükünün optimal səviyyəsinin müəyyən edilməsi problemi inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq istənilən ölkənin vergi sisteminin qurulması və təkmilləşdirilməsində mühüm rol oynayır.

Vergi yükünün qiymətləndirilməsindən sonra müəssisə aşağıdakı metodlardan istifadə etməklə vergitutmanın optimallaşdırılmasını həyata keçirə bilər:

- vergi subyektinin dəyişdirilməsi metodu;
- vergi subyektinin fəaliyyət növünün dəyişdirilməsi metodu;
- vergi yurisdiksiyasının dəyişdirilməsi metodu;
- qanunvericilik çərçivəsində müəssisənin uçot siyasətinin qəbul edilməsi;
- müqavilə münasibətləri vasitəsilə optimallaşdırma;
- müxtəlif güzəşt və vergi imtiyazlarından istifadə.

Bundan başqa aşağıdakı xüsusi optimallaşma üsulundan istifadə edilə bilər:

- münasibətlərin dəyişdirilməsi metodu;
- münasibətlərin bölüşdürülməsi metodu;
- vergi ödənişinin müddətinin dəyişdirilməsi metodu;
- vergitutma obyektinin birbaşa azaldılması metodu.

Vergitutmanın optimallaşdırılması zamanı müəssisə tərəfindən optimallaşma ilə vergidən yayınma arasındakı həddi nəzarətdə saxlamaq lazımdır. Vergi optimallaşdırılması vergi öhdəliyi həcmnin vergi ödəyicisi tərəfindən məqsədli hüquqi fəaliyyəti vasitəsilə azaldılması deməkdir.

Buraya daxildir:

- qanunvericilik çərçivəsində təqdim edilən imtiyaz və güzəştlərdən tam istifadə;
- vergidən azad olmalar;
- digər qanuni üsullar.

Vergidən yayınma isə vergi ödəyicisi tərəfindən qanunvericiliyi pozmaqla vergilərin və digər ödənişlərin azaldılması, vergi öhdəliyinin azaldılması formasıdır. Beləliklə, vergilərin optimallaşdırılması metodu qanuni və qeyri-qanuni üsullara bölünür. Vergilərin optimallaşdırılması prosesində müəssisə təbiilik, fərdilik, səmərəliliyin və itkilərin uyğunluğu, dinamikliyi, hüquqi cəhətdən aydınlığı, məxfiliyi, nəzarət, forma və məzmunun uyğunluğu, neytrallıq, diversifikasiya və kompleks yanaşma prinsiplərinə cavab verən qanuni metodlardan istifadə etməlidir. Vergitutmanın optimallaşdırılmasının (*vergi yükünün azaldılmasının*) əsas metodunu vergi planlaşdırması təşkil edir.

Vergi planlaşdırması dedikdə, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş güzəştlərdən və üsullardan istifadə etməklə vergi öhdəliklərinin azaldılması başa düşülür. Vergi planlaşdırması zərurəti müxtəlif situasiyalar üçün konkret vergi rejimləri nəzərdə tutan, vergitutma bazasının hesablanması üçün müxtəlif üsullardan istifadəyə imkan verən və vergi ödəyicilərinə müxtəlif güzəştlər təklif edən vergi qanunvericiliyində öz əksini tapmışdır. Vergi planlaşdırmasının məqsədi vergi ödənişlərini minimallaşdırmaq imkanı verən yolun seçilməsidir. Sahibkarlıq fəaliyyətinin konkret subyektində vergi planlaşdırması mövcud vergi qanunvericiliyi çərçivəsində vergi yükünün azaldılması məqsədilə fəaliyyətin hüquqi formalarının optimal quruluşunun seçilməsi deməkdir.

Vergi planlaşdırılması təsərrüfat fəaliyyətinin hər bir mərhələsində zəruridir. Düzgün vergi planlaşdırılması vergitutmanın optimallaşdırılmasının səmərəliliyini artırır. Hər bir vergi optimallaşdırılması vergi yükünün sıfır həddə qədər azaldılması demək deyildir, yəni vergi qanunvericiliyində nəzərdə tutulan minimal dərəcəyədək azaldılmasını nəzərdə tutur. Əks halda, bu optimallaşdırma kimi deyil vergidən yayınma kimi başa düşülür. Optimallaşma qanuni üsullardan istifadədir. Vergidən yayınma isə cinayətdir.

Vergi dərəcəsinin səviyyəsi vergi ödəyicilərinin imkanı və onların əldə etdiyi gəlirin məbləği nəzərə alınmaqla təyin olunmalıdır. Həmin prinsipin pozulması bazar münasibətlərini korlayır, vergi ödəyicilərinin sayını və mal təklifini azaldır. Vergitutmanın ifrat dərəcədə ağırlığı tələbi azaldır və bazarın tutumunu aşağı salır ki, bu da istehsalatın stimuluna ciddi ziyan vurur.

Vergiqoymada vergi yükünün həddini aşmasına yol verməyən prinsiplərə riayət etmək vacibdir. İnkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatı ölkələrində mənfəət vergisi o qədər də populyar sayılmır, belə ki, sahibkar, adətən, xərclərinin artmasını kompensasiya etmək məqsədilə bu vergini məhsulun qiymətinə daxil etməyə səy göstərir. Nəticədə, vergi yükü alıcının öhdəsinə düşür. Məhz, onlar, yəni alıcılar vergini ödəyirlər, sahibkarlar isə vergi agenti rolunu oynayırlar [5, 6].

Fikrimizcə, vergi yükünün optimallaşdırılmasının təkmilləşdirilməsi istiqamətləri aşağıdakılardan ibarət olmalıdır:

1. Üstünlükləri nəzərə alınmaqla sadələşdirilmiş vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi (*bir neçə vergi növlərinin vahid vergi növü ilə əvəz edilməsi, vergitutma obyektinin müəyyən edilməsi, ƏDV ödəməkdən azad olma, vergi uçotunun sadələşdirilməsi, təqdim edilən hesabat sənədlərinin azaldılması*).

- ❖ fəaliyyət sahələri üzrə dövriyyənin meyarlarının diferensiallaşdırılması;
- ❖ əvvəlki illərin indeksləşdirilməsi nəzərə alınaraq gəlirlərin həcmnin indeksləşdirilməsi;
- ❖ beynəlxalq təcrübəyə uyğun vergi dərəcələrinin azaldılması;
- ❖ fərdi sahibkarların yerləşdiyi ərazidə əhalinin sayından asılı olaraq vergi dərəcəsinin azaldılması.

2. Diferensial vergi sisteminin tətbiqi.

3. Təşkilatın vergi siyasətinin həyata keçirilməsi və formalaşdırılması çərçivəsində vergi yükünün idarə edilməsi ilə məşğul olan strukturun yaradılması.

4. Konkret müəssisə üçün vergi rejiminin düzgün seçilməsi.

5. Vergitutmanın optimallaşdırılması məqsədilə ofşor mexanizmlərindən istifadə edilməsi.

6. Vergi qanunvericiliyinin sadələşdirilməsi və vergi normalarının birmənalı şərhinə nail olunması və s.

5. Vergi yükünün vergi siyasətinin səmərəliliyinin müəyyən edilməsində rolu

Hazırda dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində texnologiyalarda, elektron avadanlıqlarda, əmtəələrdə reallaşdırılan biliklərin ÜDM-dəki sayı 70-80% həddindədir. Bu, ölkələrdə milli sərvətin 60-80%-ni insan kapitalının təşkil etməsi də elmin inkişafının, başqa sözlə bilik iqtisadiyyatının təzahürüdür. Elmi innovasiyaların inkişafına uyğun vergi siyasətinin aparılması şox zəruridir və bu uğurlu nəticələrin reallaşmasına gətirib çıxaracaqdır.

Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin təcrübəsi sübut edir ki, məhz səmərəli vergi mexanizmlərinin tətbiqi nəticəsində innovasiya yönümlü müasir iqtisadiyyat yaratmaq mümkün olmuşdur.

Innovasiya yönümlü vergi siyasəti aşağıdakı istiqamətləri əhatə edir:

- innovasiya sahəsində çəkilən xərclərə vergi güzəştlərinin tətbiqi;
- xaricdən əldə olunan texnologiyaların alınmasının iqtisadi cəhətdən stimullaşdırılması;
- elmi tədqiqat məqsədləri üçün alınan avadanlıqlara sürətləndirilmiş amortizasiya ayırmalarının tətbiqi;
- elmi-texniki tədqiqatlar üçün vergi güzəştlərinin tətbiqi.

Bir çox ölkələrdə vergi güzəştləri ilə yanaşı, vergi tətillərinin elan edilməsi də tətbiq edilir. İxtiyari, o cümlədən innovasiya xarakterli sahələrin inkişafında vergi güzəştlərinin tətbiqinin stimullaşdırıcı funksiyaları ilə yanaşı, vergi inzibətçiliyi baxımından çatışmayan cəhətləri də mövcuddur. İqtisadiyyatın qloballaşması, beynəlxalq şirkətlərin müxtəlif vergi dərəcələrinə malik ölkələrdə fəaliyyət göstərməsi vergi güzəştlərindən istifadə etməklə manipulyasiya imkanları yaradır və vergidən yayınma halları baş verir. Digər tərəfdən, texnologiyaların sürətli inkişafı hansı xərclərin innovasiya, hansının qeyri-innovasiya yönümlü olmasının müəyyən edilməsində çətinliklər yaradır. Bu, isə vergi orqanları üçün əlavə inzibati xərclər əmələ gətirir [8, 9].

Innovasiya sahələrinin inkişafının ən səmərəli yolu elmi və innovasiya tutumlu məhsulların qiymətindəki vergi payına təsir edən çevik mexanizmlərin yaradılmasından ibarətdir. Innovasiya və elmtutumlu sahələri iqtisadiyyatın digər sahələrindən fərqləndirən ən əsas xüsusiyyət onun ixtisaslı elmi kadrlara və mütəxəssislərə olan tələbinin yüksək olmasıdır. Ona görə də bu müəssisələrdə əməkhaqqı fondu kifayət qədər yüksək olmalıdır. Əməkhaqqı fondunun yüksək olması isə innovasiya xarakterli müəssisələrdə fərqli stimullaşdırma siyasətinin aparılması zərurətini meydana çıxarır. Bu halda, aşağıdakı stimullaşdırıcı tədbirlərin həyata keçirilməsi səmərəli hesab edilə bilər:

- ❖ innovasiya xarakterli sahələrdə əməkhaqqı fondunun yüksək olması nəzərə alınaraq, sosial vergilərə fərdi yanaşma;
- ❖ ölkəyə idxal olunan yüksək texnoloji parametrlərə malik innovasiya xarakterli avadanlıqların əlavə dəyər vergisindən azad edilməsi;
- ❖ vergilərin stimullaşdırıcı rolunu gücləndirmək məqsədilə elmi və innovasiya xarakterli təşkilatlara xüsusi vergi rejimlərinin tətbiq edilməsi.

Innovasiya və elm yönümlü sahələrdə xüsusi vergi rejiminin tətbiqi, bu sahələrin problemləri nəzərə alınmaqla, inkişafa stimullaşdırıcı təsir göstərə bilər. Bu tədbirlər innovasiya yönümlü sahələrin vergiyə cəlb edilməsi məsələlərinə kompleks şəkildə yanaşmaqla vergi inzibətçiliyi problemlərinin aradan götürülməsinə şərait yaratmış olar. Lakin onu da qeyd etmək lazımdır ki, innovasiya sahələrinin inkişafının təmin

edilməsində vergi, gömrük siyasəti sahəsində aparılan stimullaşdırıcı tədbirlərlə yanaşı, rəqabətqabiliyyətli mühitin qorunması ilə də bağlı tədbirlər həyata keçirilməlidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, dövlətin vergi siyasəti vergitutma sahəsində konkret məqsədə çatmaq üçün vergilər vasitəsilə manipulyasiyanı (*istehsal həcminin artırılması və məşğulluğun təmin olunması və ya inflyasiya səviyyəsinin azaldılması və s.*) nəzərdə tutur. Dövlətin iqtisadi siyasətinin əsas istiqamətlərindən olan fiskal siyasətin tərkib hissəsi olmaqla vergi siyasəti vergi sisteminin formalaşması və dəyişməsinə nəzərdə tutan vergilərin növlərini, həmçinin, hər bir verginin dövlət büdcəsinin formalaşmasındakı rolunu, vergilərin dərəcələrini və diferensiasiyasını, vergi güzəşt, imtiyaz və kreditlərini, vergilərin hesablanması və dövlət büdcəsinə ödənilməsi mexanizmini müəyyən edir.

Beynəlxalq təcrübədə yuxarıda qeyd olunan sahələr üzrə önəmli məsələlərdən biri kimi vergi qanunvericiliyinin və inzibətçiliğinin sadəliyinə çox böyük əhəmiyyət verilir. Lakin maksimal sadə vergi sisteminə yönəlmiş vergi siyasətinin formalaşdırdığı gəlirlərin yenidən bölüşdürülməsi mexanizmi ictimai təminatın optimal səviyyəsi və s. ilə bağlı məqsədlərə çatmağa imkan vermir. Xüsusi halda nisbətən sadə vergi sistemində vergilərdən gəlirlərin yenidən bölüşdürülməsi aləti kimi istifadə etmək mümkün olmur.

Diskriminasiya xarakterli vergi siyasəti dövlətin bilərəkdən iqtisadi proseslərə müdaxilə etməsi, vergi amilləri ilə manipulyasiyasının nəticəsi olaraq meydana çıxır. Bu halda, iqtisadi sistemin subyektləri arasında diskriminasiya elementlərinin meydana gəlməsi qaçılmazdır. Belə ki, vergi dərəcələri, vergitutma bazası, vergi güzəşt və imtiyazlarında istənilən dəyişiklik sahibkarlıq subyektlərinin müəyyən qrupunun digərləri qarşısında üstünlük qazanmasına, sahibkarlıq subyektlərinin hərəkətlərinə məhdudiyət qoyulmasına gətirib çıxarır.

Dövlətin iqtisadi proseslərə müdaxilə səviyyəsi artdıqca, vergi siyasətinin diskriminasiya xarakteri də artır. Ona görə də vergi siyasətinin sabitliyi, sahibkarlıq mühitinin əsas göstəricisidir.

Vergi münasibətləri yenidən bölüşdürücü xarakterli olduğundan ictimai tərəqqi bu münasibətlərin inkişaf səviyyəsindən asılıdır. İqtisadiyyatda bazar münasibətlərinin formalaşdırılması istiqamətində islahatların həyata keçirilməsi səmərəli vergitutma sistemi yaratmadan mümkün deyildir. Vergi münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi bütün dövlətlərin fəaliyyətlərinin ən vacib, eyni zamanda, mürəkkəb sahələrindən hesab olunur. Sosial yönümlü bazar iqtisadiyyatlı bütün ölkələrdə vergi sistemi iqtisadiyyatın tənzimlənməsində, büdcə gəlirlərinin formalaşmasında, qiymət artımının məhdudlaşdırılmasında, inflyasiyanın qarşısının alınmasında, dövlət maraqlarının əsas daşıyıcısı kimi çıxış edir. Vergi sistemi təkrar istehsal prosesinin iştirakçılarının iqtisadi maraqlarını ifadə etməklə, onların tarazlığını və bununla da ictimai tərəqqini təmin edir.

Vergi islahatları aparmağa sövq edən əsas amillər bunlardır:

- vergi sisteminin səmərəliliyinin artırılması;
- iqtisadi inkişafın artım sürətini zəiflədən vergi maneələrinin aradan qaldırılması.

İnkişaf etmiş ölkələrdə hər 5-7 ildən bir əsaslı vergi islahatları aparılır. Vergitutma nəzəriyyəsi vergi islahatları prinsiplərinin 2 qrupunu nəzərdə tutur. 1-ci qrupa vergitutmanın klassik prinsipləri daxildir. 2-ci qrupa isə ayrıca götürülmüş bir ölkədə vergi islahatları aparılan zaman həmin ölkənin spesefik xüsusiyyətlərini nəzərə alan prinsiplər daxildir.

Vergi islahatlarının aparılmasının əsas məqsədlərindən biri sahibkarların və dövlət maraqlarının maksimal tarazlığının təmin olunmasıdır. Sosial yönümlü bazar iqtisadiyyatı şəraitində vergi sistemində meydana çıxan vergi hüququ münasibətlərinin tənzimlənməsində mükəmməl normativ hüquqi bazanın olması mühüm rol oynayır.

Vergi siyasəti aşağıdakı prinsiplər əsasında həyata keçirilməlidir:

- ❖ vergilər haqqında qanunvericilik vergitutmanın ümumi, bərabər və ədalətli olmasına əsaslanmalı;
- ❖ vergilər iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmalı;
- ❖ hər kəsin konstitusiyaya hüquqları və azadlıqlarının həyata keçirilməsinə maneçilik törədən vergilərin müəyyən edilməsinə yol verilməməli;
- ❖ vergilər siyasi, ideoloji, etnik və vergi ödəyiciləri arasında mövcud olan digər xüsusiyyətlər əsas götürülməklə müəyyən olunmalı və diskriminasiya xarakteri daşımamalı;
- ❖ vergi yükü optimal səviyyədə saxlanılmalı;
- ❖ vergi ödəyiciləri tərəfindən vergi qanunvericiliyinə könüllü əmələtmə səviyyəsi yüksəldilməli, vergi mədəniyyəti formalaşdırılmalı və s.

Həyata keçirilən vergi siyasətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılar olmalıdır [3, 4]:

- vergilərin sayının azalması;
- vergi dərəcələrinin azaldılması;
- vergitutma bazasının genişləndirilməsi;
- vergi ödəyicilərinin hüquqlarının genişlənməsi;
- səmərəli vergi nəzarətinin təşkili;
- ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə yönəldilən tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- daxili və xarici investisiyaların prioritet sahələrə cəlb edilməsinə imkan verən əlverişli vergi mühitinin yaradılması.

Son illər yüksək iqtisadi artım göstəricisinə görə dünya ölkələri arasında ön sıralarda qərarlaşan Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafına paralel olaraq, aparılan kompleks vergi islahatları, həyata keçirilən vergi siyasəti respublikanın vergi sisteminin inkişafının keyfiyyətə yeni mərhələyə çıxmasına imkan vermişdir.

Vergi sistemini xarakterizə edən göstəricilərə ilk növbədə vergi yükü aid edilir.

Elmi cəhətdən sübut edilmişdir ki, səmərəli vergi sistemi vergi ödəyicilərinin gəlirlərinin 30% dən çoxunun tutulmasına imkan verilməməlidir.

Azərbaycanda vergi yükünün optimal səviyyədə olması qəbul ediləndir. Ölkəmizdə vergi yükünün səviyyəsi xarici ölkələrlə müqayisədə yüksək deyildir, buna görə də onun aşağı salınması məqbul hesab edilə bilməz. Son illərin vergi yükü göstəricisini aşağıdakı cədvəldən daha aydın görmək olar:

Cədvəl 1. Azərbaycan Respublikasında 2000-2011-ci illərdə vergi yükünün dinamikası

	Göstəricilər	İllər						
		2000	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1.	ÜDM (mln. manat)	4718,1	18746,2	28360,5	40137,2	35601,5	41574,7	50069,0
2.	Vergidaxilolmaları (mln. manat)	510,4	2716,6	4549,3	5746,5	4113,4	4292,8	5475,1
3.	Vergidaxilolmalarının ÜDM-də xüsusi çəkisi, %-lə	10,8	14,5	16,0	14,3	11,6	10,3	10,9

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. Azərbaycanın Statistik göstəriciləri. 2011 və www.taxes.gov.az - Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi.

Respublikamızda vergi yükü göstəricisinin səviyyəsinin aşağı olmasının əsas səbəblərindən biri, iqtisadiyyatın bəzi sahələrinin vergi ödəməkdən azad edilməsidir. Məlumdur ki, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı torpaq vergisi istisna olmaqla, bütün vergilərdən azad edilmişdir. Ancaq bu sahədə istehsal olunan məhsulun həcmi ÜDM-in tərkibinə daxil olmaqla, orta statistik vergi ödəyicisi üçün hesablanmış vergi yükü göstəricisinin səviyyəsinin süni surətdə aşağı düşməsinə səbəb olur.

Sosial vergi Azərbaycanda sosial ayırmalarla bir yerdə 21,5%, sosial ayırmalarsız 17,5% təşkil edir. Avropa İttifaqı ölkələrində isə bu göstərici 39,5%-ə bərabərdir.

Müxtəlif ölkələrdə ümumi daxili məhsulun tərkibində vergi yığımlarının (*məcburi ödənişlər daxil olmaqla*) xüsusi çəkisi müxtəlifdir. Bunu aşağıdakı cədvəldə göstərilən ölkələrin timsalında da görmək olar.

Cədvəl 2. Müxtəlif ölkələrdə ÜDM-in tərkibində vergi yükünün xüsusi çəkisi

Ölkələr	Vergi yükünün səviyyəsi, %	Ölkələr	Vergi yükünün səviyyəsi, %
Almaniya	42,9	İspaniya	35,5
Belçika	46,4	Kanada	36,3
Danimarka	52,8	ABŞ	31,8
Fransa	46,3	Yaponiya	28,6
İtaliya	42,9	Böyük Britaniya	33,9
İsveç	54,2	Hollandiya	44,8

Mənbə: Kəlbiyev Y.A., Məhərrəmov R.B., Rzayev P.Q. (2011). Xarici ölkələrin vergi sistemi. Bakı: "İqtisad universiteti", 2011, səh. 70.

Cədvəl 2-dən göründüyü kimi, Azərbaycan vergi ödəyicilərinin vergi yükü ən aşağı səviyyədədir. İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrin əksəriyyəti yüksək vergi rejimli yurisdiksiyalara aiddirlər. Bu ölkələrdə korporasiyaların mənfəət vergisinin və fərdi gəlir vergisinin dərəcələri 30-60%, dividendlər, faizlər və royalti şəklində bölüşdürülən mənfəətdən tutulan verginin dərəcəsi isə 15-35% intervalındadır.

İnkişaf etmiş bəzi ölkələr xarici investisiyaların cəlb edilməsi, xarici iqtisadi fəaliyyətin stimullaşdırılması üçün bu istiqamətdə fəaliyyət göstərən şirkətlərə xüsusi vergitutma rejimi tətbiq edirlər. Onlar mənfəət vergisinin güzəştli dərəcəsi ilə yanaşı, gəlirlərin bölüşdürülməsi və repatriasiyası vergilərinin dərəcələrini də aşağı salırlar.

Cədvəl 3. Azərbaycan Respublikasında bəzi vergilərin dərəcələrinin inkişaf etmiş ölkələrin vergi dərəcələri ilə müqayisəsi

Ölkələr	Gəlir vergisi (yüks.həd.)	Mənfəət vergisi	ƏDV
Azərbaycan	30%	20%	18%
Almaniya	42%	15%	16%
Fransa	40%	33,3%	19,6%
İsveç	56%	28%	25%
İtaliya	39%	27,5%	20%
Böyük Britaniya	40%	23%	17,5%
Avstriya	50%	25%	20%
İspaniya	45%	30%	16%
İrlandiya	42%	19%	21%
Yunanistan	40%	25%	19%

Mənbə: Məmmədov F.Ə. və başqaları, 2010. Vergilər və vergitutma. Bakı. səh. 361.

Cədvəl 3-dən göründüyü kimi, Avropa İttifaqı daxilində birbaşa vergilərin uyğunlaşdırılması sahəsində aparılan işlərə baxmayaraq, hələ ki, bu məqsədə istənilən səviyyədə nail olunmamışdır.

Müasir iqtisadiyyatda qloballaşma prosesinin dərinləşməsi, təsərrüfat sistemlərinin inteqrasiyası müxtəlif ölkələrin vergi sistemlərinin uyğunlaşdırılması zərurətini yaradır. Müxtəlif ölkələrin vergi sistemlərinin uyğunlaşdırılması prosesi Avropa İttifaqı çərçivəsində iqtisadi inteqrasiyanın inkişafı gedişində təşəkkül tapmışdır. Qeyd etməliyə ki, respublikamızın vergi sistemi inkişaf etmiş ölkələrin vergi təcrübəsində işlənilən prinsiplər nəzərə alınmaqla, vergitutmanın klassik prinsipləri əsasında formalaşmış və bu gün yüksək tələblərə cavab verir [1, 9].

Vergi yükünün optimallaşdırılması, optimal vergi sisteminin formalaşdırılması baxımından qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi istiqamətində məqsədyönlü tədbirlər uğurla davam etdirilməlidir.

Fikrimizcə, yaxın vaxtlarda ölkəmizdə müasir texnologiyaları təmin edən avadanlıqların idxalının əlavə dəyər vergisindən azad edilməsi məqsədəuyğundur. Bir çox ölkələrdə innovasiya məhsullarının maya dəyərinin aşağı salınması üçün bu məhsulları istehsal edən şirkətlərin əmlak vergisindən azad edilməsi də tətbiq edilir.

Azərbaycanda torpaq və əmlak vergiləri, eləcə də faydalı qazıntılara mədən vergisinin dərəcələrinə yenidən baxılması, beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılması da müzakirə obyektinə ola bilər.

Torpaq və əmlak vergisi sahəsində qarşıya qoyulan əsas məsələlərdən biri əmlakın qiymətinin real bazar qiymətlərinə uyğunlaşdırılması vasitəsilə vergi bazasının genişləndirilməsidir. İlk növbədə, bu sahədə qiymətləndirmə işləri aparmalı, bazar qiymətləri əldə rəhbər tutulmalı və əmlakın həcminə görə vergi yükü müəyyənləşməlidir. Bu, büdcəyə daxil olmaları artırmaq imkanı yaradacaqdır.

6. Nəticə

Ölkə iqtisadiyyatında baş verən tərəqqi və dirçəliş digər sahələrdə olduğu kimi, vergi sistemində səmərəli islahatların aparılmasına, bu sahədə inkişafı təmin edə biləcək, çevik vergi siyasətinin həyata keçirilməsinə də şərait yaratmışdır. Ötən illər ərzində vergi qanunvericiliyi və inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi, vergi ödəyicilərinə xidmətin daha da inkişaf etdirilməsi, vergi inzibatçılığının bütün sahələrində müasir informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi, inzibati idarəetmənin keyfiyyətə yaxşılaşdırılması və avtomatlaşdırılması qısa müddətdə öz müsbət təsirini göstərmişdir.

Vergi həddi vergitutmanın elə şərti göstəricisidir ki, bu nöqtədə həm vergi ödəyiciləri, həm də dövlət xəzinəsi üçün ümumi daxili məhsulun büdcə sistemi vasitəsi ilə yenidən bölüşdürülən optimal xüsusi çəkisinə nail olunur. Şərti nöqtənin bu və ya digər istiqamətdə hərəkəti vergi ödəyicilərinin vergi qanunlarına tabe olmamasına, ölkədən kapital axınına, vergidən yayınma hallarının kütləvi hal almasına səbəb olur.

Formalaşan vergiqoyma sistemi, oxşar prinsiplər əsasında qurulmalı, xarici kapitalın cəlb edilməsi və MDB ölkələrinin beynəlxalq əməkdaşlıqda inteqrasiya proseslərinin dərinləşməsi üçün əlverişli şərait yaratmalıdır.

Bununla əlaqədar olaraq, dövlətin vergi siyasəti vergi yükünün optimal səviyyəsinə nail olmağa yönəldilməlidir. Qeyd etməliyik ki, bu gün təşkilatlar üçün vergitutmanın effektiv optimallaşdırılması istehsal və ya marketinq strategiyası kimi olduqca zəruridir.

Qeyd olunanlar vergi sisteminin nəzəri və praktiki məsələlərinin hərtərəfli araşdırılmasının zəruriliyini ortaya çıxarır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Məmmədov F.Ə. və başqaları. (2010). Vergilər və vergitutma. Bakı: 512 s.
2. Kəlbəyev Y.A. (2005). Fiskal siyasət və milli iqtisadiyyatın tənzimlənməsi problemləri. Monoqrafiya. Bakı: “Elm”, 468 s.
3. Kəlbəyev Y.A., Məhərrəmov R.B., Rzayev P.Q. (2011). Xarici ölkələrin vergi sistemi. Bakı: “İqtisad universiteti”, 554 s.
4. Абрамов В.А. (2010). Упрощенная система налогообложения. М.: Ос-89, 287 с. (*Abramov V.A. (2010) Sadələşdirilmiş vergi sistemi. M.: Os-89, 287 s.*)
5. Анищенко А.В. (2009). Оптимизация налогов. М.: Изд-во Бухгалтерский учет, 128 с. (*Anişenko A.V. Vergilərin optimallaşdırılması. M.: Mühasibat uçotu nəşriyyatı, 128 s.*)
6. Боброва А.В. (2009). О критерии оптимального налогового бремени // Общество и экономика. № 5, с. 189. (*Bobrova A.V. (2009). Optimal vergi yükünün meyarları haqqında // İctimaiyyət və iqtisadiyyat. №5, 189 s.*)
7. Злобина Л.А., Стражкова М.М. (2008). Практика оптимизации налоговой нагрузки экономического субъекта. М.: Академический проект, 112 с. (*Zlobina L.A. Strajkova M.M. (2008). İqtisadi subyektin vergi yükünün optimallaşdırılması praktikası. M.: Akademik layihə, 112 s.*)
8. Харченко Е.В., Вртакова У.В. (2011). Государственное регулирование национальной экономики. М.: КНОРУС, 328 с. (*Xarçenko E.V., Vertakova Y.V. (2011). Milli iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi. M.: KNORUS, 328 s.*)
9. www.taxes.gov.az - Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyinin saytı.

Рзаев Парвиз Гафар оглы

доктор философии по экономике,
Учебный Центр Министерства по Налогам Азербайджанской Республики

Взгляд на теоретические основы оптимизации налогового бремени

Аннотация

Цель исследования: изучение влияния оптимизации налоговой нагрузки на развитие национальной экономики и экономический рост.

Методология исследования: системный подход, сравнительный анализ.

Результаты исследования: выдвигаются научно-обоснованные предложения, отражающих оптимизацию по совершенствованию налоговой нагрузки.

Ограничения исследования: отсутствие научных исследований по совершенствованию оптимизации налоговой нагрузки, проведенных по альтернативным методологиям.

Практическая значимость исследования: возможность использования в качестве научного источника при определении влияния факторов налоговой нагрузки на бюджетные поступления и при более реалистичном прогнозировании налоговых поступлений.

Оригинальность и научная новизна: определение направлений совершенствования оптимизации налоговой нагрузки.

Ключевые слова: экономика Азербайджана, налоговая нагрузка, оптимизация налоговой нагрузки, налоговая политика.

Rzayev Parviz Qafar oğlu

doctor of philosophy on economy,
Training Center of the Ministry of Taxes of Azerbaijan Republic

A view to theoretical basis of optimizing the tax burden

Abstract

Purpose: researching of the impact of optimizing the tax burden on the national economy and economic growth.

Methodology: system approach, compared analysis.

Findings: put forward scientific-based proposals for improving the optimization of the tax burden.

Research limitations: places without research on improving the optimization of the tax burden carried by alternative methods.

Practical implications: the possibility of use as a research source in determining the influence of the factors of the tax burden on budget income and a more realistic prediction of tax revenue.

Originality: determine ways to improve the optimization of the tax burden.

Keywords: *Azerbaijan's economy, the tax burden, the optimization of the tax burden, tax policy*

JEL Classification Codes: E62, H21, O23.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 31.08.12.

Təkrar işləməyə göndərilmişdir: 10.09.12.

Çapa qəbul olunmuşdur: 21.10.12.